

TABIAT BILAN TANISHTIRISH ORQALI BOLALARDA EKOLOGIK ONGNI RIVOJLANTIRISH

Durmanova Gulchehra Dusiyarovna

Surxondaryo viloyati pedagogik

*Mahorat markazi "Pedagogika, psixologiya va
ta'lim texnologiyalari" kafedrası katta o'qituvchisi*

Turdiyev Azamat G'ayratovich

*Termiz davlat pedagogika instuti maktabgacha ta'lim
fakulteti maktabgacha ta'lim metodikasi kafedrası*

Annotatsiya

Ushbu maqolaning maqsadi, bolalar iqlim o'zgarishi, biologik xilma-xillikning yo'qolishi va ifloslanish kabi ekologik muammolar haqida ma'lumotga ega bo'ladilar. Keskinlashib borayotgan maktabgacha ta'lim yoshidagi bolalarni maktabga tayyorlash, tabiat bilan tanishtirish jarayonida tabiatga ehtiyotkorona munosabatda bo'lish, vatanga mehrlil bo'lish, ekologik ta'lim tarbiyani amalga oshirish, tabiat haqida mukammal bilimga ega bo'lgan yoshlarni tarbiyalashdir

Kalit so'zlar: Bolalarda atrof-muhitga ongli, mas'uliyatli munosabatni shakllantirish, ekologik dunyoqarash, tabiat bilan inson.

Аннотация

Цель данной статьи – рассказать детям о таких экологических проблемах, как изменение климата, сокращение биоразнообразия и загрязнение окружающей среды. Цель – подготовить детей дошкольного возраста к школе, приобщить их к природе, бережному отношению к ней, бережному отношению к родному краю, реализовать экологическое образование и воспитать у подрастающего поколения глубокие познания в области природы.

Ключевые слова: Формирование у детей осознанного, ответственного отношения к окружающей среде, экологическое мировоззрение, человек и природа.

Abstract

The purpose of this article is to educate children about environmental problems such as climate change, biodiversity loss, and pollution. The aim is to prepare children of preschool age for school, to introduce them to nature, to be careful about nature, to be kind to their homeland, to implement environmental education, and to educate young people with excellent knowledge of nature.

Keywords: Formation of a conscious, responsible attitude to the environment in children, ecological worldview, man and nature.

Bugungi davrida ekologik muammolar dunyoning eng dolzarb masalalaridan biriga aylangan. Aholining ekologik savodxonligini oshirish, tabiatga ongli munosabatni shakllantirish, ekologik madaniyatni rivojlantirish jarayoni avvalo bolalikdan boshlanishi zarur. Ayniqsa, maktabgacha ta'lim tashkilotlari va boshlang'ich ta'lim bosqichida bolalarni tabiat bilan to'g'ri tanishtirish orqali ularda tabiatni asrash, avaylash, ekologik mas'uliyatni his etish kabi fazilatlar shakllanadi. Shuning uchun ekologik ta'lim va tarbiya nafaqat o'quv jarayonining bir bo'lagi balki shaxs rivojlanishining muhim yo'nalishidir.

O'zbekiston Respublikasida so'nggi yillarda ekologik siyosat, yashil iqtisodiyot, suv va yer resurslarini muhofaza qilish, chiqindilarni qayta ishlash kabi sohalarda tizimli islohotlar amalga oshirilmoqda. Yosh avlodning ekologik madaniyatini shakllantirish esa ushbu islohotlarning poydevori bo'lib xizmat qiladi. Bolalar tabiatni qanchalik erta anglasalar, kelajakda ekologik mas'uliyatli va ongli fuqarolar bo'lib yetishadilar. Shu bois ta'lim muassasalarida ekologik tarbiya berish bo'yicha yangi metodlar, innovatsion yondashuvlar, amaliy mashg'ulotlar joriy etilmoqda.

Inson tabiat mahsulidir. Insonni tabiat yaratgan, kamol toptirgan. Shunday ekan. biz tabiatni e'zozlashimiz, unga to'g'ri munosabatda bo'lib, tabiatni yana ham ko'rkamligiga, abadiyligiga o'z hissamizni qo'shishimiz zarur.

Yosh bolalarni har tomonlama kamol toptirish va tarbiyalash turli omillar asosida amalga oshiriladi. Buning eng samaralisi maktabgacha yoshdagi bolalarni tabiat bilan tanishtirishdir. Sababi inson go'dakligidanoq, tabiat qo'ynida o'sadi, ulg'ayadi kamol topadi. Bolani go'dakligidan boshlab tabiatdan zavq olishga. tabiatga nisbatan to'g'ri munosabatda bo'lishga o'rgatib borishimiz zarur.

Maktabgacha yoshdagi bolalarni extiyotkorlik bilan munosabatda bo'lishni tarbiyalash maktabgacha ta'lim muassasalarining eng muxim vazifalaridan biri xisoblanadi. Bolalarni tabiat bilan tanishtirish jarayonida tabiatga nisbatan extiyotkorlik bilan munosabatda bulishni tarkib toptirishga katta e'tibor beriladi.

Bolalar tabiat xaqida juda bo'lmaganda ilk bilimlarni egallab, o'simliklarni o'stirish, xayvonlarni parvarish qilishning oddiy usullarini o'rganib, tabiatni kuzatish, uning go'zalliklarini ko'ra olishni bilib olgan taqdiridagina ularda tabiatga nisbatan extiyotkorlik va g'amxo'rona munosabatda bo'lishni tarbiyalash imkoniyati bo'ladi.

Bolalarda atrof-muhitga ongli, mas'uliyatli munosabatni shakllantirish ekologik qarorlar qabul qilishga qodir kelajak fuqarolarni tayyorlashda muhim rol o'ynaydi. Ushbu tadqiqot maktabgacha yoshdagi bolalarda ekologik dunyoqarashni shakllantirish bilan bog'liq asosiy muammolarni o'rganadi, ushbu jarayonning muvaffaqiyatiga ta'sir qiluvchi omillarni aniqlaydi va maktabgacha ta'lim amaliyotida ekologik ta'limni samarali amalga oshirish uchun pedagogik strategiyalarni taklif qiladi .

Tabiat bilan inson o'rtasidagi uyg'unlikni ta'minlashda ekologik ta'lim-tarbiyaning roli nihoyatda katta. Ta'lim tizimining barcha bosqichlarida amalga oshiriladigan uzluksiz ekologik ta'lim va tarbiya insonning tabiatiga, qolaversa, o'ziga nisbatan yangi munosabatlarning shakllanishini taqozo etadi. Bu o'z navbatida barkamol insonning shakllanishida poydevor bo'lib xizmat qilishi mumkin. Tabiatga nisbatan muhabbat uyg'otish ona vatanga, uning tabiat yodgorliklari, tarixiy obidalari, xalqimizning an'analariga hurmat ruhida tarbiyalashga, yuksak ma'naviyatli shaxsning shakllanishiga olib keladi.

O'sib borayotgan ekologik muammolarga duch kelayotgan zamonaviy jamiyat sharoitida maktabgacha yoshdagi bolalarda ekologik dunyoqarashni rivojlantirish mavzusining dolzarbligini ortiqcha baholab bo'lmaydi. Bolalar kelajakdagi yetakchilar va jamiyatning faol ishtirokchilari bo'lib, ularning ekologik xabardorligi sayyoramizning barqaror rivojlanishining kalitidir.

Bugungi bolalar iqlim o'zgarishi, biologik xilma-xillikning yo'qolishi va ifloslanish kabi ekologik muammolar keskinlashib borayotgan dunyoda ulg'aymoqda. Ularda o'z xatti-harakatlari oqibatlarini tushunish, tabiatni asrash uchun mas'uliyatni rivojlantirish, barqaror kelajakni yaratishda faol ishtirok etishlarida ekologik dunyoqarashni shakllantirish zarur.

Maktabgacha yoshdagi bolalarda ekologik dunyoqarashni shakllantirish muammolari bo'yicha tadqiqotlar o'qituvchilarga, ota-onalarga va jamiyatga bolalarni tarbiyalash va o'qitishning ushbu muhim yo'nalishi bo'yicha samarali ishlash uchun zarur bo'lgan vositalar va bilimlarni taqdim etishi bilan dolzarbdir. Maktabgacha yoshdagi bolalarda ekologik dunyoqarashni rivojlantirish muammosi bo'yicha adabiyotlarni ko'rib chiqish ushbu muammoning turli jihatlarini qamrab oluvchi bir nechta asosiy toifalarni aniqlash imkonini beradi: Psixologik va pedagogik jihatlar:

- MM. Smailova boshlang'ich maktab o'quvchilarida ekologik dunyoqarashni shakllantirishning psixologik-pedagogik xususiyatlarini o'rganadi.

Olimaning tadqiqotlarida ta'kidlanishicha, ekologik dunyoqarashni shakllantirish jarayoni faqat tabiatga oid bilimlarni o'quvchilarga yetkazish bilan chegaralanmaydi. Buning uchun bola shaxsining yosh xususiyatlari, uning bilish faoliyati, qiziqishlari, hissiy tajribasi va kuzatuvchanlik darajasi chuqur inobatga olinishi lozim. Smailova boshlang'ich sinf yoshidagi bolalar tabiat hodisalarini o'z tajribasi, bevosita idrok etish va amaliy faoliyat orqali yaxshiroq anglashini ta'kidlaydi. Shuning uchun ham ekologik tarbiya jarayonida ko'rgazmali, tajribaviy, o'yinli va interfaol metodlardan foydalanish muhim o'rin tutadi.

Tadqiqotlarda qayd etilishicha, o'quvchilar ekologik tushunchalarni nafaqat eshitish yoki o'qish orqali, balki tabiat bilan bevosita muloqot, tabiatni kuzatish, o'simlik va hayvonlarga g'amxo'rlik qilish, ekologik mehnat faoliyatida ishtirok etish

jarayonida teranroq o'zlashtiradi. Smailova fikriga ko'ra, bu yoshdagi bolalarda hissiy sezgirlik kuchli bo'lgani sababli, ularda tabiatga mehr, javobgarlik hissi va ekologik qadriyatlarni shakllantirish ta'sirchanroq kechadi.

Shuningdek, olim ekologik dunyoqarashning tarkibiy qismlari sifatida ekologik bilimlar, ekologik madaniyat, ekologik axloq va ekologik faoliyatni ajratadi. Bu komponentlarning har biri boshlang'ich ta'lim jarayonida uyg'un ravishda rivojlantirilishi zarurligini asoslaydi. Ayniqsa, o'quvchining shaxsiy tajribasiga asoslangan, mustaqil fikrlashga undovchi mashg'ulotlar ekologik ongning barqaror shakllanishiga xizmat qiladi.

MM. Smailovanning ilmiy qarashlari shuni ko'rsatadiki, boshlang'ich maktab bosqichi ekologik dunyoqarash poydevorini yaratishda eng qulay va samarali davrdir. O'qituvchining pedagogik mahorati, dars jarayonida qo'llaniladigan metodlar, maktabning ekologik muhitni shakllantirishga yo'naltirilgan faoliyati ham ushbu jarayonning muvaffaqiyatiga bevosita ta'sir ko'rsatadi.

- H.E. Abdulshehidova didaktik o'yinlar orqali erta maktabgacha yoshdagi bolalarning ekologik dunyoqarashini shakllantirishni tavsiflaydi.

Ekologik ta'limning maqsad va vazifalari: o'qitishning ushbu muhim yo'nalishi bo'yicha samarali ishlash uchun zarur bo'lgan vositalar va bilimlarni taqdim etishi bilan dolzarbdir.

Tadqiqotchining ta'kidlashicha, erta maktabgacha yosh ekologik tarbiyaning eng boshlang'ich, lekin eng ta'sirchan bosqichi bo'lib, aynan shu davrda bolada tabiatga nisbatan dastlabki hissiy munosabat, qiziqish, hayrat va mehr-muhabbat shakllanadi. Abdulshehidova o'z izlanishlarida didaktik o'yinlar bolalar ekologik dunyoqarashining rivojlanishida alohida metodik ahamiyatga ega ekanini asoslaydi, chunki o'yin jarayoni kichik yoshdagi bolalarning tabiiy ehtiyoji, asosiy faoliyat turi va bilish jarayonining eng samarali shakli hisoblanadi.

Abdulshehidovanning ilmiy ishlanmalariga ko'ra, didaktik o'yinlar orqali bola tabiatni kuzatish, undagi o'zgarishlarni sezish, jonli va jonsiz tabiat obyektlari o'rtasidagi farqlarni anglash, ekologik munosabat me'yorlarini o'zlashtirish imkoniyatiga ega bo'ladi. Bu o'yinlar bolada ekologik tushunchalarning tabiiy, majburlanmagan, qiziqarli tarzda shakllanishiga zamin yaratadi.

Ilmiy ishda o'yin faoliyatining quyidagi afzalliklari alohida ajratib ko'rsatiladi:

1. **Ko'rgazmalilik va bevositalik** — bola tabiat obyektlari bilan o'yin davomida bevosita tanishadi, ularni qo'li bilan ushlab ko'radi, farqlarni sezadi.
2. **Hissiy faol ishtirok** — o'yin davomida bolada quvonch, hayrat, mehr, qiziqish kabi hissiyotlar kuchli namoyon bo'ladi, bu esa ekologik qadriyatlarning shakllanishiga samarali ta'sir ko'rsatadi.

3. **Bilish jarayonining faollashuvi** — didaktik o'yinlar kuzatuvchanlik, tafakkur, tahlil qilish, solishtirish, mantiqiy bog'liqlikni topish kabi kognitiv jarayonlarni rivojlantiradi.
4. **Ijtimoiy-axloqiy ko'nikmalarni shakllantirish** — o'yinlar jarayonida bolalar bir-biriga yordam beradi, guruhda ishlaydi, tabiatga ehtiyotkorlik bilan munosabatda bo'lish zarurligini amalda namoyon etadi.
5. **Ekologik xatti-harakatni shakllantirish** — o'yin orqali bola o'simlikni sug'orish, qushlarga g'amxo'rlik qilish, chiqindini to'g'ri tashlash, tabiatni ifloslantirmaslik kabi amaliy ko'nikmalarni o'zlashtiradi.

Abdulshehidova fikricha, o'yinlar nafaqat bilim beradi, balki bolaning ekologik ongini, ekologik madaniyatini va ekologik axloqini bir butun tizim sifatida shakllantiradi.

U maktabgacha yoshdagi bolalar uchun maxsus ekologik mazmundagi didaktik o'yinlarni ishlab chiqish, ularning mazmunini yosh xususiyatlariga moslashtirish, tarbiyachilarga metodik tavsiyalar berish zarurligini alohida ta'kidlaydi.

Olimaning tadqiqotlari shuni ko'rsatadiki, o'yin orqali berilgan ekologik tarbiya bolada tabiatga ongli munosabatning poydevorini yaratadi, ekologik qadriyatlarining barqaror shakllanishini ta'minlaydi va keyingi ta'lim bosqichlarida ekologik dunyoqarashning rivoji uchun mustahkam asos yaratadi.

Maktabgacha yoshdagi bolalarda ekologik dunyoqarashni rivojlantirish muammosi bo'yicha adabiyotlarni ko'rib chiqish ushbu muammoning turli jihatlarini qamrab oluvchi bir nechta asosiy toifalarni aniqlash imkonini beradi: Psixologik va pedagogik jihatlar:

Ekologik ta'limning maqsad va vazifalari:

- Farzandingizga atrof-muhit tamoyillarini yaxshiroq tushunishga yordam beradigan kitoblar, multfilmlar va boshqa ta'lim manbalaridan foydalaning. Ekologik javobgarlikka misol:

- Farzandingiz sizga taqlid qilishi uchun ekologik mas'uliyatli xulq-atvorda o'rnak bo'ling.

Ushbu tavsiyalar ota-onalarga farzandlarida ekologik dunyoqarashni shakllantirishda faol ishtirok etishga yordam beradi, ularning atrof-muhitga ongli munosabatini rag'batlantiradi.

Maktabgacha yoshdagi bolalarda ekologik dunyoqarashni shakllantirish muammolari zamonaviy ta'limning muhim yo'nalishidir. Ushbu tadqiqot nafaqat ushbu muammoning dolzarbligini, balki vaziyatni o'zgartirish uchun shoshilinch choralar ko'rish zarurligini ham ochib berdi.

Erta yoshda ekologik dunyoqarashni shakllantirishning ahamiyati nafaqat texnikaning jadal rivojlanishi, balki tobora kuchayib borayotgan ekologik muammolar bilan ham bog'liq. Bolalar o'rtasida ekologik ta'limga erta kirishish sayyora kelajagi

uchun mas'uliyatini tushunadigan yangi avlodni shakllantirishning kaliti bo'lishi mumkin.

Shuni ta'kidlash kerakki, ekologik dunyoqarashni shakllantirish muammolarini hal qilish ta'lim muassasalari, ota-onalar va butun jamiyatning birgalikdagi sa'y-harakatlarini talab qiladi.

Bu jarayonda ekologik tafakkurni rivojlantirishga qaratilgan ta'lim dasturlarini tizimli amalga oshirish asosiy o'rin tutadi.

Kelajakdan umid - bugungi kun bolalari samarali ekologik ta'limga ega bo'lib, tabiatni asrashning faol targ'ibotchilariga aylanadi. Bu bizning sayyoramizning barqaror va muvozanatli kelajagini ta'minlaydi, bu erda har bir inson atrof-muhitni saqlashdagi o'z rolini tushunadi.

Bolalarni tabiat bilan tanishtirish jarayoni – bu shunchaki sayr qilish yoki o'simlik kuzatish emas. Bu – kelajak avlodning tabiatga munosabati, ekologik madaniyati, ijtimoiy mas'uliyatining poydevorini qo'yish demakdir. Tabiatni asray oladigan, ekologik fikrlay oladigan, ongli va mas'uliyatli yoshlarni tarbiyalash bugungi ta'lim tizimining eng muhim vazifalaridan biridir. Shuning uchun ekologik ta'lim va tarbiya maktabgacha ta'limdan boshlab uzluksiz davom ettirilishi lozim.

Bolalarda ekologik ong va madaniyatni shakllantirish zamonaviy pedagogikaning eng muhim vazifalaridan biridir. Bugungi ekologik muammolar sharoitida ekologik tarbiya faqat bilim berish emas, balki bolani tabiatni asrash faoliyatiga jalb etish, unda mas'uliyat, g'amxo'rlik, tejamkorlik kabi qadriyatlarni shakllantirish bilan ifodalanadi. Zamonaviy yondashuvlar — STEAM, loyiha asosida ta'lim, interfaol metodlar, tabiat qo'ynida o'qitish — ekologik madaniyatni yuqori sifatda shakllantirishga xizmat qiladi.

Bugungi kunda ta'lim jarayonida qo'llanilayotgan zamonaviy pedagogik yondashuvlar o'quvchilarda ekologik ong va ekologik madaniyatni shakllantirishda yuqori samaradorlikka ega. Ayniqsa, STEAM texnologiyasi, loyiha asosida ta'lim, interfaol metodlar va tabiat qo'ynida tashkil etiladigan amaliy mashg'ulotlar ekologik tarbiyaning mohiyatini yanada chuqurlashtiradi.

STEAM yondashuvi (Science, Technology, Engineering, Art, Mathematics) ekologik tarbiyani fanlararo integratsiya asosida tashkil etish imkonini beradi. Bu model orqali o'quvchilar ekologik muammolarni ilmiy asosda tahlil qilish, texnologik yechimlar ishlab chiqish, muhandislik fikrlashini rivojlantirish, ekologik mavzularda ijodiy loyihalar yaratish va natijalarni matematik asosda ifodalash malakalariga ega bo'ladi. STEAM yondashuvi o'quvchilarda ekologik fikrlash, muammoli vaziyatlarni hal qilish va tabiatga nisbatan mas'uliyatli qarashni rivojlantiradi.

Loyiha asosida ta'lim esa ekologik madaniyatni shakllantirishda amaliy faoliyatning kuchli o'rnini namoyon etadi. Ekologik loyihalar — maktab hududini ko'kalamzorlashtirish, chiqindilarni qayta ishlash bo'yicha mini-tadqiqotlar, suv va

energiya tejamkorligini targ'ib qilish — o'quvchilarning mustaqil izlanish, ma'lumot yig'ish, tahlil qilish, xulosa chiqarish hamda jamiyat oldida javobgarlikni his etish ko'nikmalarini rivojlantiradi. Loyihaviy faoliyat natijasida o'quvchilar ekologik muammolarni shaxsiy tajribasi orqali chuqurroq anglaydi.

Interfaol metodlar — klaster, aqliy hujum, "Baliq skeleti" metodi, guruhlarda ishlash, debatlar — o'quvchilarning ekologik bilimlarni faol mushohada qilish, fikr almashish, dalillar keltirish, atrof-muhitga oid muhim qarorlar qabul qilish jarayonida faol ishtirok etishlariga yordam beradi. Bu metodlar o'quvchilarning ekologik madaniyatini shakllantirishda kommunikativ, ijtimoiy, tanqidiy fikrlash kompetensiyalarining rivojlanishiga ham xizmat qiladi.

Tabiat qo'ynida o'qitish — ekologik tarbiyaning eng samarali amaliy shakllaridan biridir. Ochiq havoda o'tkaziladigan mashg'ulotlar bolalarda tabiatni bevosita idrok etish, ekologik jarayonlarni kuzatish, o'simlik va hayvonlarga nisbatan mehr-muhabbat va g'amxo'rlik hissini uyg'otadi. Tabiat qo'ynida o'qitish orqali o'quvchilar nazariy bilimlarini real muhitda mustahkamlaydi va ekologik xatti-harakatlarni amalda bajaradi.

Umuman olganda, mazkur zamonaviy pedagogik yondashuvlar ekologik ta'limni samarali tashkil etish, bolalarning ekologik dunyoqarashi, ekologik fikrlashi va ekologik madaniyatini mukammal shakllantirishda muhim o'rin tutadi.

Bolalarda ekologik ong va ekologik madaniyatni shakllantirish bugungi globallashuv va ekologik muammolar keskinlashgan davrda alohida dolzarb masalalardan biri hisoblanadi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, ekologik tarbiya faqat nazariy bilim berish jarayoni emas, balki tabiatga nisbatan ongli munosabat, g'amxo'rlik, mas'uliyat, ehtiyotkorlik kabi shaxsiy sifatlarni shakllantiradigan murakkab pedagogik jarayondir.

MM. Smailova va H.E. Abdulshehidova kabi olimlarning ilmiy qarashlari ekologik dunyoqarashning aynan maktabgacha va boshlang'ich ta'lim bosqichida samarali shakllanishini asoslaydi. Yosh bolalar tabiatni hissiy idrok etadi, o'yin orqali o'rganadi, ko'rgazmali faoliyat orqali haqiqiy ekologik xatti-harakatlarni shakllantira oladi.

Zamonaviy yondashuvlar — STEAM texnologiyasi, loyiha asosida ta'lim, interfaol metodlar, tabiat qo'ynida o'qitish — ekologik madaniyatni shakllantirishga innovatsion, samarali va amaliy yondashuvlarni taklif qiladi. Bu metodlar bolalarning fikrlashini faollashtiradi, ekologik muammolarni tahlil qilishga, mustaqil qaror qabul qilishga va ekologik faol pozitsiya egallashga undaydi.

Umuman olganda, ekologik ta'limning muvaffaqiyati o'qituvchi va tarbiyachilarning metodik mahorati, ta'lim jarayonining interfaol tashkil etilishi, o'quvchilarning amaliy faoliyatga keng jalb etilishi va oilaning hamkorligi bilan

bog'liq. To'g'ri yondashuvlar orqali bolalarda ekologik ongning barqaror shakllanishi va kelajak avlodning tabiatga nisbatan mas'uliyatli bo'lib yetishishi ta'minlanadi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

I. Prezident asarlari

1. **Mirziyoyev Sh.M.** *Buyuk kelajagimizni mard va olijanob xalqimiz bilan quramiz.* – Toshkent: O'zbekiston, 2017.
2. **Mirziyoyev Sh.M.** *Milliy taraqqiyot yo'limizni qat'iyat bilan davom ettirib, yangi bosqichga ko'taramiz.* – Toshkent: O'zbekiston, 2018.

II. Asosiy adabiyotlar

6. **Habibullayev A., Norqulova M.** *Maktabgacha ta'limda ekologik tarbiya asoslari.* – Toshkent: Fan va texnologiya, 2020.
7. **Haydarov G.** *Ekologiya va atrof-muhitni muhofaza qilish.* – Toshkent: Universitet, 2019.
8. **Daminov K.** *Bolalarda ekologik madaniyatni shakllantirish metodikasi.* – Toshkent: Tafakkur, 2021.
9. **Murodova G.** *Maktabgacha yoshdagi bolalar rivojlanishi psixologiyasi.* – Toshkent: O'qituvchi, 2018.
10. **Xolmatova Z.** *Tabiatshunoslik o'qitish metodikasi.* – Toshkent: Noshir, 2020.
11. **Rasulov T., Usmonova D.** *Ekologik ta'limning nazariy asoslari.* – Toshkent: Innovatsiya, 2022.
12. **Umarova N.** *Maktabgacha pedagogika.* – Toshkent: Fan, 2018.
13. **O'rinboyeva M.** *Yosh bolalar ekologik tarbiyasi.* – Toshkent: Fan va texnologiya, 2017.
14. **G'ofurova N., Shoyimova N.** *Atrof-muhitni muhofaza qilishning ekologik asoslari.* – Toshkent: Universitet, 2019.
15. **Karimova V.** *Psixologiya.* – Toshkent: O'qituvchi, 2016.

III. Elektron manbalar

16. O'zbekiston Respublikasi Ekologiya, atrof-muhitni muhofaza qilish va iqlim o'zgarishi vazirligi rasmiy sayti: www.eco.gov.uz
17. O'zbekiston Respublikasining "Atrof-muhitni muhofaza qilish to'g'risida"gi Qonuni.
18. UNESCO Official Website: www.unesco.org – Ekologik ta'lim bo'yicha xalqaro tavsiyalar.
19. UNICEF: *Early Childhood Environmental Education Guidelines.* www.unicef.org
20. "Yashil makon" umummilliy loyihasi bo'yicha rasmiy portal: www.yashilmakon.uz